

Гьоффе припускає: якщо визнати правову форму суспільної самоорганізації умовою її розумності, то практика, яка задовольняє домагання розуму, слід вважати легітимною; поняття розуму, таким чином, набуває легітимуючої сили, тобто функція розуму у праві полягає у легітимізації права. Але вона переважно збігається з правовизначальним розумом; розум, що належить до права як такого, легітимує правову форму соціальної самоорганізації. Означена здатність є соціальним розумом не тому, що вона є справою суспільства, а тому, що вона існує для суспільства.

Кримінальні закони, за Гьоффе, оберігаючи від зазіхань на здоров'я та життя, на власність та репутацію, заперечуючи партикулярне насильство, безпосередньо служать *правовому розуму*, у цьому виявляється *первісний розум права*.

У кожному елементі примусового характеру права (регулятивному характері, санкціях та публічній владі) безпосередньо чи опосередковано проявляється розум. Там, де панує право, є також і розум; завдяки своїй самоорганізації у формі права, суспільство підпорядковується певним вимогам розуму; і навпаки, право є невід'ємною приналежністю розуму. Таким чином, розум наставляє людину вступати у правові відносини з собіподібними.

Однак, Гьоффе застерігає, що наскільки значним є внесок права до соціального розуму, настільки ж неприпустимим є перебільшення розумного характеру права [4].

Як видно, розумність в історії філософсько-правової думки розглядається у досить різних значеннях. Найперше, у якості начала права, передумови його виникнення, а також у якості вимоги до створення права, у деяких випадках як засіб подолання прогалин, як вимоги до поведінки людей у впорядкованому суспільстві.

Так чи інакше, взаємозв'язок розуму і права достатньо очевидний і необхідний, оскільки розум є "постачальником" змісту права: на противагу силі права іноді виступає слабкий розум, який послаблює право і державу [5].

Список використаної літератури:

1. Нерсисянц В.С. Философия права: Учебник для вузов [Текст] / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2006. – 848 с.
2. Деревин А.А. Учение Цицерона о происхождении общества, государства и права [Текст] // Истории развития политико-правовых идей. – М., 1984.
3. Азаркин Н.М. Учение Монтескье о праве [Текст] / Политико-правовые идеи и институты в их историческом развитии. – М., 1980.
4. Гьоффе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу [Текст] / Пер. з нім Л.А. Ситниченко, М.Д. Кулашкої. – Київ: Альтерпрес, 2003.
5. Власенко Н.А. Разум и право: связь явлений и пути исследования // Журнал российского права. 2011. – № 11.

УСНІ ТА ПИСЬМОВІ ДЖЕРЕЛА КОДИФІКАЦІЇ ПРАВА ГЕТЬМАНЩИНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Сучасною українцю для створення демократичної правової держави, яка привалий час перебувала у складі Російської та Австро-Угорської імперій, а пізніше – Радянського Союзу, необхідно концептуально переосмислити процес розвитку держави і права України.

До того ж, коли Лівобережна Україна та Київ, згідно з "Березневими статтями" 1654р., увійшли до складу Росії на правах політичної та правової автономії, цей договір, визначаючи взаємовідносини між Росією та Україною, встановлював, що попередні права, якими керувалося населення України, не повинні були порушуватися російським урядом.

Визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої 1648-1654 рр. внесла суттєві зміни в стан джерел та розвиток права в Україні. Більшість джерел права, які функціонували в Україні в період її перебування у складі шляхетської Польщі, на визволених землях було скасовано.

Після національно-визвольної війни українського народу змінилася сама суть права, з'явилися нові його норми. Це стосувалося насамперед питань земельної власності й володіння, станової належності, козацького самоврядування, обсягу свободи селян. Але, маючи головним завданням регулювання взаємовідносин у суспільстві шляхом установлення відповідної системи прав поведінки, право закріплювало інтереси привілейованого стану тогочасного суспільства – козацької старшини, української шляхти. Саме воно поставило питання про створення на міцній правовій основі централізованої системи підпорядкування, поширення і закріплення за собою володіння земельною власністю й право на працю селян. Робилося це під виглядом "стародавніх прав і вольностей", і в цьому її підтримували гетьман і цар.

Джерела "попередніх" прав. Найстаріше "попереднє право" Гетьманщини, що, до речі, було і джерелом "Руської Правди" в Київській Русі, – звичаєве право. Один із дослідників історії кодифікації права в Україні В.Д. Мєсяц також підкреслював, що для повного розуміння системи українського права необхідно вивчити всі його джерела, зокрема звичаєве право, яке широко застосовувалося при врегулюванні правовідносин і мало великий вплив на писані джерела та їх пригосовання до особливостей юридичного побуту України [1].

Найпростішим способом санкціонування звичаїв є незаперечення населенню з боку держави керуватися правилами звичаю, з застосуванням державного примусу стосовно порушників цих правил. Поширений найвиразніший спосіб санкціонування – це дозвіл судам звертатися до правил звичаю для вирішення на їхніх засадах судових справ. Найпростіший спосіб санкціонування звичаїв українського народу полягав у тому, що держава не вбороняла їх.

Суттєве значення мали норми звичаєвого права після приєднання Гетьманщини до Росії, коли царський уряд офіційно визнавав чинність "попередніх прав". Збереження цих прав, у тому числі і звичаєвого, розглядалося як важлива гарантія відносної автономії Гетьманщини у складі Росії. Норми звичаєвого права діяли впродовж усього XVII і першої половини XIX століття, на що посиляється і Звід "Права, за якими судиться народ малоросійський" 1743 року. До звичаєвого права зверталися і Ф.Чуйкевич, укладаючи в 1750-1758 рр. "Суд і розправу в правах Малоросійських", О.Безбородько в "Екстракті Малоросійських прав 1767 року", урядовці Сенату, що розробляли "Екстракт 1786 року" і кодифікаційні комісії 1804 і 1826 рр.

До «попередніх прав», що визнавалися російським урядом і були чинними в Гетьманщині, належала значна кількість джерел права польсько-литовського походження. Перші конкретні вказівки на законність "правних книг" знаходимо в універсали гетьмана Скоропадського від 16 травня 1721 року, у якому йшлося про переклад Литовського Статуту, Зерцала Саксонів і книги Порядок. В "Екстракті Малоросійських прав 1767 р." О.Безбородька 22 рази зустрічається посилання на сеймові постанови [2].

Найбільшого значення серед польсько-литовських джерел набули Литовські Статуту 1529, 1566 і 1588 років. Це кодекси середньовічного права Великого князівства Литовського, що були чинними і на інкорпорованих до нього українських землях.

Значне місце серед чинних джерел посідали збірники магдебурзького права. Воно діяло у Гетьманщині як основа самоврядування міст України. Гетьманщині відомо декілька збірників магдебурзького права. Найдавніший з них "Зерцало саксонів" Яскера, опублікований 1536 року у Кракові. У XVII столітті поширеними стали збірники "Порядок прав цивільних", укладений 1559 року Гроїцьким, "Право цивільне холмїнське" 1584 року та "Артикули права магдебурзького", укладені Кірштейном у 1557 р. Названі книги були ручними книгами в українських судах періоду польсько-литовського.

Фактично застосування магдебурзького права припинилося у Гетьманщині з застосуванням на ній "Установлення про губернії" 1775 року і створення загальноросійської судової системи.

Після приєднання Гетьманщини до Росії одним із нових джерел чинного права стали нормативні акти автономної влади. До них належали договірні статті, акти гетьманської влади і акти Генеральної військової канцелярії.

На основі "Березневих статей" 1654 р. доведено, що Договірні статті були важливим джерелом права Гетьманщини, за допомогою якого не тільки визначалися ті чи інші особи на посаду гетьмана, а й зароджувалися нові Договірні статті були юридичними актами, які визначали політико-правове становище Гетьманщини у складі Росії. Статті мали чинність після затвердження їх царськими грамотами, не випадково всі кодифікатори використовували договірні Статті при систематизації чинних норм і укладанні нових збірників права.

Серед чинних джерел права місцевого походження найпоширенішими були нормативні акти гетьманської влади, які видавалися у формі універсалів,

ордерів, листів, інструкцій, декретів і грамот. Окрім загальних універсалів, які стосувалися всього населення держави, були спеціально призначені для окремих установ, станів чи груп населення, видавалися так звані земельні гетьманські універсали про надання земель "на службу" козацькій старшині або черквям і мошастирям "на молитви". А також універсали про підтвердження права власності на землю, які придбали через купівлю, спадщину тощо.

Близькими до універсалів були гетьманські ордери та інструкції. Прикладом можуть бути Інструкції судам П.Полуботка 1722 року, Д. Апостола 1730 року.

Гетьманські листи, грамоти, декрети використовувалися для того, щоб повідомляти про прийняті вищою владою законодавчі акти та встановлювати порядок уведення їх у дію.

Генеральна військова канцелярія видавала акти у формі універсалів та указів. Це були підзаконні нормативні акти, за допомогою яких утверджувалися правові акти вищих органів влади і проводилася виконавчо-порядкова діяльність гетьманського уряду.

До того ж, у зв'язку з тим, що в Україні діяли різноманітні за походженням джерела права, не всі з яких були досконалими, і їх норми нерідко суперечили одна одній, значення законодавчих актів місцевої автономної влади дедалі зростало. Особливо актуально це було в період адміністративних реформ першої чверті XVIII століття і в роки останнього гетьмана.

На початку XVIII століття в умовах наступу на вільність України, що не припинявся, на її територію поширюється дія різноманітних актів царської Росії. Прикладами можуть бути: указ 1714 р. про єдиноспадковість, Табелі про рани 1722 року, указ 1783 року про закріплення селян, жалувана грамота дворянству 1785 року. На судочництво в Гетьманщині вплинули петровські укази з питань кримінального права 12 і 19 листопада 1721 року і "Про форму суду" від 3 листопада 1723 року та інші. Збільшується також кількість нормативних актів, які самодержавство створювало саме для Гетьманщини.

Найчастіше в Україні вводилися в дію царські і сенатські укази, грамоти. Наприклад, укази про створення кодифікаційних комісій 1766, 1804, 1826 рр.

Така одночасна дія на Україні різних джерел права викликала труднощі в роботі державних органів влади та судів, які при розгляді аналогічних справ керувалися різними джерелами і виносили суперечливі рішення.

Уніфікація українського і російського права була проведена з уведенням в дію Законів Російської імперії XIX століття, який враховував найважливіші місцеві особливості правовідносин в Україні.

Таким чином, скасування автономії права здійснювалося лише в першій половині XIX століття, а у XVIII столітті йшлося про скасування політичної автономії і спроби пристосувати місцеве право до російської системи.

Змінюючи місцеву систему чинного права, царський уряд не лише поширював в Україну загальноімперське законодавство, але й усе частіше видавав юридичні акти, за допомогою яких створювалися спеціальні для цієї території норми матеріального і процесуального права. Специфіка окремих

норм цивільного, кримінального і процесуального права в основному виявлялися в застосуванні тих звичів чи порядків, що склалися в Україні історично і не могли бути уніфіковані за допомогою російського права.

У XVIII столітті у зв'язку зі зміною правового статусу Російської православної церкви посилювалося втручання самодержавства і в правове життя української православної церкви шляхом введення в дію "Духовного регламенту" та інших нормативних актів, що регламентували організацію та різноманітну діяльність церкви.

Джерелом права православної церкви були Кормчі книги, Номоканон та Церковні Устави князів Володимира і Ярослава, якими закріплювалося правове становище церкви і духовенства. Але церковні суди не обмежувалися у своїй діяльності цими пам'ятками.

Підпорядкувавши київського митрополіта російському Патріарху, царський уряд зберіг українські церковні суди, бо українське церковне право менше світського відрізнялося від російського церковного права.

З XVIII століття посилювалося втручання Росії в діяльність судів української православної церкви. Так, у зв'язку з тим, що церкві заборонялося набувати земельні володіння, справи про право власності на придбані всупереч закону маєтки підлягали розгляду місцевих світських судів. Введення українського духовенства з цього приводу на сеймові постанови, конституції, Литовський статут та інші нормативні акти не враховувалися. Імператорським указом Сенату і Синоду від 10 квітня 1786 року усім суперечкам з цього питання було покладено кінець: серед основних джерел права української православної церкви утвердилось російське законодавство, де головним джерелом церковного права став Духовний регламент; але до них також додавався Монастирський регламент, Статут про чинонаступництво церковне, Укази імператорської влади, Постанови урядового Синоду, Постанови Патріарха, Постанови східних імператорів, записані в церковних книгах, Кормчі книги та інші.

Керувалися суди і світським законодавством – Литовським Статутом та царським законодавством.

Список використаної літератури.

1. Мясин В.Д. История кодификации права на Украине в первой половине 18 в. – М., 1964.
2. Экстракты Малороссийских прав. 1767 // ЦДА у С.-Петербурзі. Бібліотека рукописних книг, арк. 157-159, 213.

Мяких Г.О., ст. викладач кафедри конституційного та адміністративного права Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ)

ІДЕЯ РІВНОПРАВНОСТІ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК У ПРАЦЯХ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Ідея рівноправності чоловіків і жінок була предметом дослідження багатьох вчених минулого. Не оминув своєю увагою це питання і виданий український вчений М. Грушевський, який розглядав рівноправність чоловіків і

жінок опосередковано, в загальному контексті вирішення політико-правових проблем розбудови Української державності. Про рівноправність чоловіків і жінок йдеться в його політичній публіцистиці та джерелах індивідуально-антропологічного виміру (листах, мемуарах, щоденниках та ін.), стосунках з жінками на різних етапах життя.

Джерела індивідуально-антропологічного виміру є додатковою інформацією до вивчення історико-правової проблематики, хоча значно красномовнішою: наприклад, дослідниками виявлено ще учнівський реферат «Про шлюб», написаний М. Грушевським в другій половині 80-х рр., про який ми знаходимо згадку в його «Щоденнику» [1, с. 56]; дружина М. Грушевського Марія була членом Української Центральної Ради та брала участь у жіночому з'їзді в Кам'янці-Подільському 1919 року, була однією із засновниць Національної ради українських жінок і заступницею її голови [5, с. 56], одними з найпомітніших наукових праць доньки М. Грушевського Катерини були статті «Про засоби жіночої господарчої майї у зв'язку з найстарішими формами жіночого господарства» та «Про дослідження статевих громад у первісному суспільстві» [2, с. 54].

Відомо, що з середини 90-х років XIX ст. М. Грушевський, опинившись на Галичині, поєднував наукові дослідження і викладацьку діяльність в галузі історії з політичною діяльністю, особливу увагу приділяючи створенню програм політичних партій, що мали відстоювати інтереси українського національного руху, в пошуках найадекватнішої для України, з його точки зору, ідеології. І цією ідеологією став лібералізм. Але ліберальність поглядів М. Грушевського видається достатньо складною: як історик він вважав, що, з одного боку, український народ є «... по всьому складу своєї культури й свого духу народом західним...» [3, с. 13], а з іншого боку «... одним з найбільш багатих східними, орієнтальними впливами» [3, с. 13]. Тому суто західна ліберальна модель напевно не могла б розглядатися М. Грушевським як придатна саме Україні (хоча наприкінці XIX – початку XX століття немає підстав, без значного спрощення, визначати універсальну західну ліберальну ідею, у тому числі щодо рівноправності чоловіків і жінок).

У політико-правових поглядах М. Грушевського, при розумінні часової кон'юнктури його висловлювань, у яких „момент істини“ відтиснується „дестиною моменту“, відносно правових ідеалів є певна сталість: він був західно орієнтованим політиком. На думку М. Грушевського, «Добра конституція вартісніша від геніальної поеми і добрий земельний закон займе місце в нашій національній бібліотеці поруч Шевченкового «Кобзаря» [4, с. 27]. І тому як політичний мислитель та діяч він орієнтувався на адаптування західних політико-правових моделей до українських реалій початку XX століття, стрижнем яких є права людини, що ґрунтуються на рівності, розуміючи рівноправність як однаковість права кожної людини на повагу до її прав, її людської істоти [5, с. 364], і ствержуючи, що «... «нова» Україна повинна стати демократичною республікою, в якій були б гарантовані свободи слова, вибрань, спілок, совісті, загальне, рівне, пряме й таємне виборче право» [6, с. 68]. Саме тому ми знаходимо у М. Грушевського промови на захист соціальних та